„Ne legyünk senki helyett bátrak”

Kerekasztal-beszélgetés a Millenárison

Hodosán Rózával, Kasza Lászlóval és Kemény Istvánnal

a Szabad Európa Rádió és a magyar szamizdat kapcsolatáról*

Mink András: A Szabad Európa Rádió és a magyar szamizdat kapcsolatáról, együttműködéséről fogunk beszélgetni. A beszélgetés mindhárom résztvevője szorosan kötődött ehhez az ügyhöz. Hodosán Róza a demokratikus ellenzék és a hazai szamizdatirodalom egyik fontos szereplője volt – erről szóló könyve Szamizdat történetek címmel, nemrégiben jelent meg a Noran Kiadónál, és ezenfelül, ha jól tudom, részben őrá hárult a feladat, hogy a rádió müncheni szerkesztőségével tartsa a kapcsolatot. Kasza László, a rádió szerkesztő-műsorvezetője volt, nevéhez több, a magyarországi ellenzék tevékenységét és a szamizdatot bemutató műsor fűződik. Végül, de nem utolsósorban Kemény István szociológus, aki az 1980-as években elemzőként és kommentátorként egyik állandó szereplője volt a Szabad Európa Rádió politikai műsorainak. Hadd kezdjem egy történeti problémával. A hidegháború időszakában az amerikai külpolitika, mely a Szabad Európa Rádió általános irányvonalát is meghatározta, folyamatosan két pólus között ingadozott: teljes erőből azon igyekezzen-e, hogy a szovjet blokk országaiban az antikommunista erők támogatásával aláássa a rendszert, vagy pedig törekedjen inkább ezeknek a rezsimeknek a belső evolúciójára és a Moszkvához fűződő viszonyuk lazítására. A két cél sok vonatkozásban ellentmondott egymásnak. A probléma nem elméleti jellegű, hiszen az 1956-os forradalom leverése után a rádió szerkesztéspolitikájának is egyik kulcskérdése volt. A forradalom után a magyar osztályt és a rádiót számos vád érte, hogy alaptalan reményeket ébresztve szították az ellenállást. Magyarán, a kérdés az volt, milyen legyen az adott helyzetben a rádió hangvétele a fennálló rezsimekkel szemben. Szeretnék idézni két politikai direktívát, amelyek a hetvenes évek elején, illetve közepén születtek. A SZER amerikai elnöke, William Turkey 1972 októberében a

következő direktívát adta ki: „A SZER nem tesz magáévá és nem tükröz Kelet-Európa irányában semmiféle egyedi, különleges politikai hitvallást, nem foglal állást semmiféle egyedi kormányzati rendszer mellett. A SZER feladata az, hogy a tények, elemzések és vélemények széles körét juttassa el a hallgatókhoz.” Egy másik direktíva pedig, amelyet Sig Michelson, a rádió későbbi elnöke jegyzett, 1976 szeptemberében lényegében megismétli a négy évvel korábbi ajánlást: „A SZER nem azonosítja magát semmilyen ellenzéki csoporttal, politikai pártokkal, szervezetekkel, működjenek akár a célországban, akár azokon kívül. Nem lehet hirdetője semmilyen politikai, gazdasági hitvallásnak sem, nem ajánlhat semmiféle belső megoldást vagy végső következtetést.” Érdekes, hogy e két direktíva, mely a különböző honi ellenzéki mozgalmak propagálásával kapcsolatban némi óvatosságra int, éppen abban a korszakban látott napvilágot, amikor az érintett országokban, nem függetlenül a Helsinki Záróokmány emberi jogi passzusainak, az úgynevezett „harmadik kosárnak” az elfogadásától, Közép- és Kelet-Európában robbanásszerű fejlődésnek indultak az ellenzéki mozgalmak és a földalatti irodalom. Adódik tehát a kérdés: miként is viszonyult a rádió ehhez a változáshoz, és nem került-e ellentmondásba a politikai óvatosság, illetve az ellenzék támogatásának, népszerűsítésének programja?

Kasza László: Az elv valóban az volt, ami ebből az idézett szövegből is kiderül, hogy a Szabad Európa Rádió nem csinál önálló politikát, nem áll egyik csoport mellé sem, ami nem volt nehéz, hiszen azért olyan sok csoport nem volt annak idején sem Magyarországon, sem a többi kelet-európai országban. Az elv kevésbé bonyolultan kifejezve azt fogalmazta meg, hogy nekünk híreket kell közölni, tényeket, és azokat kell értelmezni. Hangsúlyozom, értelmezni, és nem feltétlenül kommentálni. Volt olyan elv is, de ehhez aztán már senki nem tartotta magát, hogy aki belép a Szabad Európa Rádió ajtaján, az hagyja otthon a saját véleményét. De azért ez egyáltalán nem jelentette azt, hogy nem léphetünk kapcsolatba az ellenzékkel és nem informálhatunk a tevékenységükről.

M. A.: A rádiónál mikor figyeltek föl arra, hogy valami elkezdődött, és hogyan történt az első kapcsolatfelvétel a magyarországi ellenzékkel?

K. L.: Már jóval a magyarországi események előtt is észleltük, hogy ebben a térségben valami történik. Jómagam, ha jól emlékszem, először a Daniel–Szinyavszkij-per után kezdtem foglalkozni ezekkel a dolgokkal. A Helsinki Egyezmény valóban fordulópont volt. A lengyel és a cseh osztály, valamint a Szovjetunió területére sugárzó Szabadság Rádió már korábban is aktivizálódott, de ez azzal függött össze, hogy az ellenzék ott már korábban mozgolódni kezdett, és talán jobbak voltak a kapcsolataik. Nálunk eleinte nem volt senki, aki ezeket a kapcsolatokat keresse, megtalálja. A Helsinki Egyezmény után, ha jól emlékszem 1976-ban vagy 1977-ben tért át az általam szerkesztett Holnap hullámhosszán című műsor elsősorban a polgári jogi és politikai témák ismertetésére. Előtte a műsor inkább amolyan semleges témákkal foglalkozott: milyen lesz a jövőben az építészet, milyen lesz a művészet, milyen társadalmak alakulnak ki. Semmi köze nem volt a demokratikus ellenzékhez, az ellenzéki mozgalmakhoz. 1978 vége felé történt, hogy Haraszti Miklós és Vajda Mihály Firenzében volt egy eurokommunista konferencián. Haraszti talán ott mondta először, hogy aki Magyarországon nem abból indul ki, hogy 1956-ban forradalom volt és nem ellenforradalom, az nem érti Magyarországot. Ez óriási szenzáció volt akkor. A New York Timestól kezdve a Le Monde-on át a Süddeutsche Zeitungig mindenki lehozta. Ettől kezdve próbáltam kapcsolatba lépni

Harasztival. 1980-ban Berlinben volt, sikerült megszereznem a telefonszámát, fölhívtam. Már akkor rutinos konspirátor volt. Visszakérdezett: „Kasza? A szabad európás Kasza?" Mondom: „Igen." „Mi volt a múlt heti Holnap hullámhosszán témája?" – kérdezte ravaszul. Ezt én persze nem tudtam. Majd hirtelen eszembe jutott, hogy az előző héten valami sportközvetítés miatt kimaradt a műsor. Mondom, a múlt héten nem volt. „Helyes" – mondta –, „most már látom, hogy te vagy az." Találkoztunk Berlinben, és két nappal később ő hozott össze Konrád Györggyel. Ők ketten a későbbiekben is végig meghatározó emberek voltak a Szabad Európa Rádió és a demokratikus ellenzék közötti kapcsolattartásban.

M. A.: Mi volt róluk az első benyomásod?

K. L.: Ezzel kapcsolatban hadd idézzek fel egy epizódot: valamikor a nyolcvanas évek elején Konrád György Párizsban volt, és Aczél kiküldött hozzá egy nagyon ismert magyar írót, hogy beszélje rá, hogy maradjon kinn. Konrád ezt a szívességet nem tette meg. Az író Münchenen keresztül utazott hazafelé, akkor találkoztam vele, és mondtam neki, hogy nem értem, csak nem azt képzeli, hogy sétál majd odahaza a Váci utcában, és azt mond, amit akar. Konrád azt felelte, hogy pontosan így képzeli: megy a Váci utcán, és azt mond, amit akar. Ekkor értettem meg ezt az egész mentalitást. Ők ezt csinálták végig, a mi szerepünk pedig annyi volt, hogy próbáltuk több-kevesebb sikerrel a nagyközönség elé vinni és publikálni.

M. A.: A Szabad Európa Rádió nyújtotta nyilvánosság elvileg nagyon csábító lehetett az ellenzékiek számára. A rádió megítélése azonban tudomásom szerint korántsem volt egyértelműen pozitív, még a hazai ellenzék körében sem, mindenekelőtt az 1956-ban játszott szerepe miatt, de talán más okból sem. Ezért most a másik oldalt kérdezném: hogyan került szóba a lehetőség, illetve volt-e kezdetben bizalmatlanság a rádió, a szellemisége és a munkatársai iránt?

Hodosán Róza: A Szabad Európa Rádió nem csak úgymond technikai segítséget jelentett azzal, hogy megsokszorozta a szamizdat lehetséges közönségét. Nem kevésbé jelentős szerepe volt abban, hogy a nagyobb nyilvánosság nagyobb védelmet nyújtott. A demokratikus ellenzék egyetlen fegyvere a hatalommal szemben a nyilvánosság volt, amit a Szabad Európa Rádió és rajta keresztül a nyugati sajtó is kínált. Tudatosan éltünk ezzel a védelemmel. A bizalmatlanság, amiről beszélsz, tetten érhető volt bizonyos értelmiségi körökben Magyarországon, de a demokratikus ellenzék, hogy úgy mondjam, leküzdötte ezt. Én a magam részéről nem voltam bizalmatlan. És mindezeknél sokkal fontosabb szempont volt, hogy élhettünk a nyilvánossággal, ha szabad így mondanom, a vége felé, már teljesen tudatosan éltünk ezekkel a lehetőségekkel. Fokozatosan alakult ki a kapcsolattartás rendje és mechanizmusa. Ezek sokat változtak az idők folyamán, az 1980-as évek végére sokat lazult a „fegyelem", de eredetileg elég szigorú rendben zajlott, hogy ki telefonál, milyen hírügynökségen keresztül, ennek meghatározott rendje volt.

M. A.: Hallhatnánk valamit a konspirációs részletekről?

H. R.: A kezdet kezdetén a demokratikus ellenzék akcióiról, tehát mindarról, ami a szamizdathoz, a Beszélő-körhöz tartozott, Haraszti Miklós adta le a tudósításokat. Ő természetesen mindenről tájékoztatott. Nemcsak a Szabad Európa Rádióval, hanem nyugati

hírügynökségekkel is nagyon jó kapcsolatai voltak. Azonkívül ott volt Krassó György a saját „hírügynökségével”, amely Bécsen keresztül üzemelt, hiszen Bécsbe települt Zsille Zoltán, aki a nyolcvanas évektől a Bibó Press nevű hírügynökséget működtette. A másik csatorna tehát Krassó György, a Bibó Press és a Szabad Európa Rádió közötti kapcsolat volt. Később, amikor Kasza már megismerte az emberek hangját, közvetlenül is kapcsolatot tudott teremteni az érintettekkel, de ez már inkább a nyolcvanas évek közepe után volt. A küldeményeket, az AB Kiadó kiadványait magunk szerveztük, ahogyan a Beszélő is megszervezte a kiadványainak kijuttatását. Ebben leginkább a nyugati ismerőseink voltak segítségünkre.

Kemény István: Azért a hazai ellenzék és a Szabad Európa Rádió kapcsolata nem volt ilyen egyértelmű és egyszerű, ahogyan elmondtátok. Emlékszem a Bibó Emlékkönyvre, amibe nagyon sokan írtak, a könyv ismertetését pedig részben én vállaltam különböző orgánumokban, nemcsak a Szabad Európa Rádióban, hanem a Magyar Füzetekben és az Irodalmi Újságban is. Rengeteg üzenetet kaptam ismert magyar íróktól és közéleti személyiségektől, hogy a Szabad Európában ne legyen szó a Bibó Emlékkönyvről, mert súlyos etikai vétség lenne, ha a Szabad Európában valaki azt ismertetné. A könyv szamizdatként jelent meg, úgyhogy ezeknek az aggodalmaknak semmi értelme nem volt, és a könyv így is ezrekhez jutott el az országon belül. Talán nem volt elég megalapozott ezeknek az embereknek a félelme, hogy nekik ebből kellemetlenségük lehet. De nem akarok ünneprontó lenni, inkább más oldalról közelítenék a kérdéshez. A beszélgetés előtt láttunk egy filmet a Beszélő 25. számának megjelenése alkalmából rendezett Jurta színházbeli ünnepségről, 1988-ból. A filmbeli bejátszásban Eörsi István beszédében elhangzott az a szó, hogy közmegegyezés. Eörsi is arról beszélt, sőt Kis János a Gondolatok a közeljövőről című cikkében is egykoron arról írt, hogy a szamizdat, és azon belül a Beszélő, tágabb értelemben a demokratikus ellenzék, kívül áll a közmegegyezésen. Én már akkor is azt gondoltam, és ezt el is mondtam a Szabad Európa Rádióban annak idején, hogy tekintetbe kell venni, hogy az ország lakosságának csak egy része vehetett részt a közmegegyezésben. Azok, akik 1956-ban már legalább 19 évesek voltak. Azok számára, akik ennél fiatalabbak voltak, az 1956 után létrejött diktatúra adottság volt, de velük nem egyezett meg senki semmiben, nem is közölték velük azt, hogy mik lennének ennek a közmegegyezésnek a feltételei. De hozzáteszem, hogy ez a közmegegyezés az idősebbek részéről sem volt olyan egyöntetű, hiszen voltak, akik így gondolkoztak, voltak, akik amúgy. Általában azok az emberek vettek részt az Eörsi és Kis János által említett közmegegyezésben, akiknek ez előnyökkel járt. Akik nem élvezték ezeket az előnyöket, sokkal kevésbé vettek részt benne. Nincs nekem adatom arról, hogy hány ember hallgatta Magyarországon a Szabad Európát. A nyolcvanas évekről beszélek. Szerintem nagyon sokan, és a Beszélő meg az egész demokratikus ellenzék elsősorban a Szabad Európán keresztül vált ismertté az ország lakossága számára. Azt gondolom, hogy az embereknek, ha nem is a többsége, de nagyon nagy része rendszeresen hallgatta ezeket az adásokat, és nem közönnyel és elutasítással fogadta, amint ezt sajnos a Beszélő legfrissebb számában Ébli Gábor írja, éppen a mostani kiállítás kapcsán. Úgy gondolom, ez a vélekedés megalapozatlan és téves: a nagy többség nem volt közönyös és elutasító a demokratikus ellenzék erőfeszítései iránt.

M. A.: A rádió saját felmérései szerint az 1980-as években a hallgatottság olykor a 40-50%-ot is elérte…

K. L.: A Szabad Európa Rádió valóban csinált ilyen felméréseket, de őszintén szólva a kapun

belül ezeket egyszerűen nem hittük el. Valójában fogalmunk sem volt arról, hogy hányan hallgatták a Szabad Európa Rádiót. Erről csak akkor alkothattam némi fogalmat, amikor először hazajöttem, és a taxisofőr megismert a hangomról itt Budapesten, vagy amikor az emberek megszégyenítettek azzal, hogy emlékeztek olyan adásokra, amelyeket én szerkesztettem, és amelyeket természetesen már réges-régen elfelejtettem. Ezek nagyon megható dolgok voltak, de pontos, statisztikailag megalapozott ismeretünk sosem volt arról, mekkora a hallgatottságunk. Viszont Kemény Istvánnak szerintem igaza van abban, amit az imént az értelmiség, egyáltalán a lakosság, valamint az ellenzék és a Szabad Európa Rádió viszonyáról mondott. Ez persze a dolognak csak az egyik oldala. A másik oldala az, hogy a tiltakozó aláírásgyűjtések alkalmával mindig felolvastuk a listákat, amelyeket azzal a jelzéssel kaptunk, hogy ezt már publikálták odahaza, megjelent a Beszélőben, a Hírmondóban, satöbbi. Gyakran kaptam viszont olyan hívásokat, amelyekben arra kértek, hogy az ő nevüket mégse olvassuk be, majd miután kihagytuk őket, néhányan ugyanezek közül újra fölhívtak, és a szememre vetették: ide figyeljen Kasza úr, nekem csak a blama jár, a dicsőség az nem? Én teljesen megértettem, és megértem mindmáig, hogy valaki távolságot akart tartani a Szabad Európa Rádiótól. A Szabad Európa Rádió, mindnyájan tudjuk, nagy hibákat vétett 1956-ban. Később igyekeztünk kiköszörülni a csorbát. Úgy vélem, a Szabad Európa Rádió a következő évtizedekben talán a legfontosabb olyan intézmény volt, amely 1956 szellemét ébren tartotta. Ugyanakkor az volt az alapelvünk, hogy mi ne legyünk senki helyett bátrak. Viszont az is meggyőződésünk volt, hogy helyes az, ha úgymond felépítünk ún. híres embereket az ellenzékben. Olyanokat, akiknek nincs vesztenivalójuk. Hodosán Rozinak nem volt vesztenivalója, gondolom, Konrád Györgynek sem volt vesztenivalója, és voltak még rajtuk kívül néhányan. Őket rendszeresen idéztük, mert úgy hittük, hogy ha ezeket az embereket előtérbe hozzuk, akkor egyúttal meg is védjük őket. A nyilvánosság valóban védelmet jelentett még a diktatúrában is, és mi ezt próbáltuk elősegíteni. Emlékszem, egyszer napokig nem tudtam aludni, mert azt hittem, hogy egy műsor miatt Szilágyi Sacit őrizetbe vették. Egy amerikai és egy holland újságíró járt Münchenben, Magyarországra mentek, és én mondtam nekik, hogy megnyílt ez a Rajk-butik, menjenek már el, és nézzék meg, és ha jönnek visszafelé, meséljék el nekem. Visszajöttek, el is mondták, hogy milyen a Rajk-butik, és a következő műsorban pontosan elmondtam, hogy megy be az ember az ajtón, jobbra ez látható, szemben a plakát, satöbbi. Aznap éjszaka, vagy a rákövetkező nap, letartóztatták Sacit, aki nem tartozott addig azok közé, akiket, hogy úgy mondjam, igyekeztünk felépíteni. Borzalmas érzés volt. Nagy kő esett le a szívemről, amikor néhány nap múlva szabadlábra helyezték, és az egyik első dolga az volt, hogy felhívott, és azt mondta, hogy kösz. Hát ennyit a kapcsolatokról. Ha lehet, mintegy kiegészítésképpen azért egy szót még ejtenék arról, hogyan jutottak el hozzánk dolgok. Nagyon fontos volt Krassó Gyuri, aki mindenkit ismert ebben a társaságban, és megalapította a Magyar Október Hírügynökséget. A hírei mindig teljesen objektívek és megbízhatóak voltak. A Szabad Európa Rádiónál viszont volt egy vasszabály: nem szabad semmit közölni a hírekben, amit legalább két egymástól független hírügynökség nem erősít meg. Ez persze, mondanom sem kell, irdatlan nehéz dolog volt, mert ezekben az ügyekben nem úgy volt, mintha Párizsban történt volna valami, és arról minden hírügynökség azonnal jelent. Mi örültünk annak, ha egy forrásból megtudtunk valamit, és tudtuk, hogy a forrás megbízható. Akkor az a gyerekes játék kezdődött, hogy az ember elkezdett telefonálni. A Krassón keresztül kapott hírt elmondtam az AFP-nek, a DPI-nek, a UPI-nak, és ők aztán ezt lehozták, és akkor már megvolt a másik hírforrásunk. Ez ugyan azt jelentette, hogy két-három napos késéssel tudtunk informálni, mert azért ezeknek a nyugatiaknak sem mindig az volt a legfontosabb, hogy mit csinál a magyar

demokratikus ellenzék, de azért le-lehozogatták a híreket. Nekem mindig az volt a fontos, hogy ez péntek estig megtörténjék, hogy a vasárnapi műsorba bele tudjam tenni.

M. A.: Voltak-e a rádiónál szerkesztési, hogy ne mondjam, cenzurális szabályok, hogy mit szabad közreadni, milyen nézeteket kell előnyben részesíteni és miket kell kizárni?

Ehhez kapcsolódik egy másik kérdés is. A rádiót utólag számos vád érte, hogy az ellenzéki csoportok között különbséget tesz, részrehajló, nevezetesen a demokratikus ellenzék nagyobb teret kapott, míg a népi-nemzeti csoport háttérbe szorult. Mi igaz ebből?

K. L.: A Szabad Európa Rádiónak volt egy amerikai vezetősége. De az ő szerepüket nem kell túlértékelni. A legtöbben nem tudtak igazán sokat Kelet-Európáról. Voltak, akikre később bizonyos pozíciókban ragadt valami, de szeretném hangsúlyozni, hogy nagyon erős volt mindegyikükben a sajtószabadság hagyományos, angolszász indíttatású tisztelete. Voltak bizonyos határok, amiket nem volt szabad túllépni, de ezekkel a határokkal én is tökéletesen egyetértettem, és hogyha én ültem volna az ő helyükben, ezeknek a korlátoknak a tiszteletben tartását én is elvártam volna. A műsorok készítésébe azonban soha nem avatkoztak bele, és a felelősség 99%-ig a mienk volt. Ha jót csináltunk, az a mi érdemünk volt, ha rosszat, a mi felelősségünk. A másik fölvetéssel kapcsolatban, nevezetesen, hogy mi előnyben részesítettünk bizonyos nézeteket, nos, itt egyetlen tényező játszott valóban szerepet. Volt egy szabály, hogy a határon túli magyarsággal nagyon csínján kellett bánnunk. Sem a trianoni, sem a második világháború után rögzített határokat nem lehetett kétségbe vonni. Az erdélyi magyarságról elvben a román osztályon kellett volna műsort készíteni. Nos, nyilván teljesen abszurd elvárás lett volna, hogy az erdélyi magyarok jogaiért majd a román osztály fog kiállni. A Szabad Európa Rádió történetének egyik legnagyobb jelentőségű döntése volt, hogy a magyarok foglalkozzanak a határon kívüli magyarok helyzetével is. Ez a döntés egy kis konferencián született, ahol minden érintett fél, minden szerkesztőség, a szlovákok, a románok és a magyarok vezetői és a kérdéssel foglalkozó szerkesztői részt vettek, és teljes egyetértés volt a szlovákokkal és románokkal is, hogy igenis, az eddigi gyakorlat képtelenség. Ez már az után történt, hogy a Beszélőben megjelentek írások erről a kérdésről, és megjelent az Ara-Kovács Attiláék által szerkesztett Ellenpontok is, melyben volt egy olyan cikk: „És mivelünk miért nem foglalkozik a Szabad Európa Rádió?” Más jellegű korlátozásról vagy részrehajlásról nem tudok beszámolni. Mert milyen csoportokat részesítettünk előnyben? Hát azokat, amelyekről tudtunk, mert hallatták a hangjukat. Ez pedig leginkább a demokratikus ellenzék volt. Én személyesen jó viszonyban voltam Csoóri Sándorral, és tudom, hogy az egyik kolléga felajánlotta neki, amikor egyszer Münchenben voltak, hogy csinálna róluk egy olyan műsort, amilyet a Kasza szokott csinálni, ahogy mondták, a demokratikus ellenzékben. Mire Csoóri azt válaszolta, hogy nem gondolja, hogy erre szükség lenne, teljesen meg van elégedve azzal, amennyi visszhangot ők kapnak a Szabad Európa Rádióban, és többet ők nem akarnak. Nekik az a taktikájuk, hogy visszafogják magukat. Többször találkoztam Csurka Istvánnal is, aki ugyanezt juttatta kifejezésre: ők igyekeznek inkább fenntartani a beszélő viszonyt a Pozsgay-féle irányzattal, őrajtuk keresztül próbálnak valamit elérni. Ez a kifogás sokkal később fogalmazódott meg, mert annak idején a népi oldal taktikai okokból egyszerűen nem akart többet, mi pedig úgy gondoltuk, hogy ez az ő dolguk, ebbe mi nem árthatjuk bele magunkat. Megjegyzem, a demokratikus ellenzékben is voltak kitűnő vezető személyiségek, akik nem akartak a hangjukkal jelentkezni a Szabad Európa Rádióban. Szóval a magam részéről a

leghatározottabban visszautasítom, hogy részrehajlók lettünk volna. Sőt, őszintén szólva, annak idején nem is értettem igazán ezt a „népi-urbánus” ellentétet.

M. A.: Reagan megválasztásával fordulat következett be az amerikai politikában, amelynek voltak következményei a magyar osztályra nézve is. Sokan azzal bírálták a magyar szerkesztőséget, hogy túlságosan puha a diktatúrával szemben, és egy radikálisabban antikommunista hangvételt szorgalmaztak. Ez a váltás hogyan hatott a rádió és a magyarországi ellenzék viszonyára?

K. I.: Kívülállóként a következőket mondhatom. Tény, hogy az amerikai külügyminisztérium egészen Reagan megválasztásáig erősen szovjetbarát vonalat képviselt a Szabad Európa felé is. Az amerikai legfelsőbb fórumok, nem a Szabad Európa amerikai igazgatója vagy annak helyettese, hanem a legfelsőbb amerikai hatóságok kifejezetten szovjetbarát irányba szerették volna terelni a rádiót. Nemcsak a magyar adást, hanem mindegyiket. Én, mint állandó munkatárs, hetente kétszer is szerepeltem a Szabad Európában, elég közelről láttam, tanúja voltam mindennek, és bizton állíthatom, hogy ennek a terelgetésnek vagy nyomásnak a magyar osztály azért összességében ellenállt. Amikor Reagan elnök lett, akkor harcos antikommunizmust, a gonosz birodalmával szembeni politikát hirdetett meg. De hosszú időbe telik, amíg egy amerikai elnök eléri, hogy a beosztottai átvegyék az ő irányvonalát. Reagan elnökségének első napjától számítva kb. három évig tartott, amíg a Szabad Európa közvetlen amerikai fölötteseihez eljutott az, hogy változtatni kellene a Szabad Európa politikai vonalán. Ez végeredményben nem sokat változtatott a magyar osztály és a magyar ellenzék kapcsolatán. A Kommentár nélkül című műsorban ugyanúgy a Beszélő vagy a Hírmondó cikkeit idéztük. A hangvételen – és bizonyos politikai kommentárokon, amelyek nem közvetlenül a magyar ellenzékkel foglalkoztak, hanem a magyar viszonyokkal általában – viszont érzékelhető volt valamelyes változás a nyolcvanas évek közepétől kezdve.

K. L.: Ennyire azért nem ment simán a dolog. Fél évvel az után, hogy Reagan uralomra került, a Holnap hullámhosszán című műsoromat megszüntették. Három hét után visszaállították, de azzal, hogy címet kell változtatni. Nem akarták magukat nevetségessé tenni, miután kiderült, hogy semmi lényegi kifogást nem lehet tenni a műsorral kapcsolatban. Így jött a Gondolatforgató, amit ugyanabban az időpontban sugároztak, ugyanazon elvek szerinti szerkesztéssel. A háttér az volt, amiről Kemény István beszélt: az új reagani irányvonal szerint ez a gonosz birodalma, aminek tűzzel-vassal neki kell menni. A magyar osztályon azért voltak, akik ezt hasonlóképpen gondolták, de azt hiszem, ezeket az ellentéteket erőteljesen eltúlozták. Mindenesetre az addigi igazgatót, Szabados Józsefet leváltották, jött helyette Ribánszky László. Ő adott utasítást a műsor megszüntetésére. Én Ribánszkyval előtte is meg utána is jó viszonyban voltam, állandóan együtt teniszeztünk, emberileg nagyon jóban voltunk. Egy csomó dologban nem értettünk egyet, és talán felsőbb utasításra cselekedett. Három hét után viszont visszaállították a műsort. Hogy miért? Hát azért, mert egyrészt Ribánszky is újságíró volt, tudta, hogy az újságírásban mi az érdekes, és az ottani amerikai vezetők is pontosan tudták, hogy mennyire fontos a demokratikus ellenzékkel foglalkozni. Hallgatólagosan megegyeztünk, hogy változtassunk nevet, de minden menjen tovább úgy, ahogy addig.

M. A.: Hogyan összegeznék a résztvevők a Szabad Európa Rádió és a magyar ellenzék együttműködésének hasznát?

H. R.: A Szabad Európa megsokszorozta az erőinket, sokszorosára növelte azt a korlátozott nyilvánosságot, amit mi önerőből meg tudtunk teremteni. Ennek a hatása a nyolcvanas években szinte évről évre nőtt, és az évtized végén, amikor a politikai változások felgyorsultak, akkor vált igazán világossá a jelentősége. A közvélemény jelentős részének éppen ez a tágabb nyilvánosság tette lehetővé, hogy tájékozódni tudjon a rendszerváltást megelőző időszakban, hogy el tudjon igazodni a különböző politikai javaslatokban. A Szabad Európa Rádiónak is köszönhető, hogy az emberek a rendszerváltás idején nem a sötétben tapogatóztak, és többé-kevésbé tudták, hogy mik között választhatnak.

K. L.: Egy dolgot szeretnék zárásként mondani. Mi szívesen csináltuk, amit csináltunk, és amit talán sokan úgy tüntetnek fel, mintha mi lettünk volna ennek a történetnek a hősei. Az igazság az, hogy mi újságírók voltunk, ez volt a foglalkozásunk, és minket ezért a munkáért nagyon jól megfizettek. Jó volt ezt a munkát csinálni, érdekes volt, de mi csak a kötelességünket tettük. Ezért nekünk nem jár dicséret és babérkoszorú. Az azoknak jár, akik annak idején vállalták a kockázatot, és akikről nekünk volt szerencsénk tudósítani.

*A beszélgetésre 2004. március 15-én került sor a Millenárison, a nemzetközi szamizdat-kiállítás kísérő rendezvényeként.